

ILMIY TAFAKKUR EPISTEMIK TASAVVURNING ASOSIY SHAKLI SIFATIDA**Raximova Aziza Davranbekovna****University of innovation technologies****azizadavranbekovna@gmail.com****+998975254030****<https://doi.org/10.5281/zenodo.19911923>**

Annotatsiya: Mazkur ishda epistemik tasavvur tushunchasi va uning ilmiy tafakkur bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Epistemik tasavvur insonning bilimni qanday qabul qilishi, tushunishi va baholashiga oid qarashlar tizimi sifatida yoritiladi. Tadqiqotda ilmiy tafakkurning asosiy xususiyatlari — ob'ektivlik, dalillarga tayanish, tizimlilik va tanqidiy yondashuv — epistemik tasavvurning eng mukammal shakli ekanligi asoslab beriladi. Shuningdek, ilmiy tafakkurning shakllanishi jarayonida tajriba, kuzatuv va mantiqiy xulosalarning o'rni ochib beriladi. Ish yakunida ilmiy tafakkurni rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: epistemik tasavvur, ilmiy tafakkur, bilish jarayoni, haqiqat, bilim, ilmiy metod, tanqidiy fikrlash, empirik tadqiqot, mantiqiy tahlil, ob'ektivlik.

Kirish.

Zamonaviy jamiyatda bilimning o'rni va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Insoniyat taraqqiyoti bevosita bilim ishlab chiqarish, uni qayta ishlash va amaliyotga joriy etish bilan bog'liq. Shu nuqtai nazardan, epistemik tasavvur — ya'ni insonning bilimni qanday tushunishi, qabul qilishi va baholashi — muhim ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Epistemik tasavvur nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham ahamiyatli bo'lib, u inson tafakkuri va qaror qabul qilish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ilmiy tafakkur esa epistemik tasavvurning eng rivojlangan va tizimli shakli sifatida namoyon bo'ladi. U haqiqatni anglashda tasodifiylikdan emas, balki aniq metodlar, dalillar va mantiqiy xulosalardan foydalanishni talab etadi. Mazkur tezisda ilmiy tafakkurning epistemik tasavvurdagi o'rni va ahamiyati keng tahlil qilinadi.

Epistemik tasavvur mohiyati.

Epistemik tasavvur — bu insonning bilimga bo'lgan munosabati, bilim manbalari va uning ishonchliligiga oid qarashlar tizimidir. Har bir inson o'z epistemik tasavvuriga ega bo'lib, u uning dunyoni qanday idrok etishini belgilaydi. Masalan, ba'zi insonlar bilimni mutlaq va o'zgarmas deb bilsa, boshqalar uni doimiy ravishda rivojlanib boruvchi jarayon sifatida qabul qiladi. Epistemik tasavvur shakllanishiga ijtimoiy muhit, ta'lim, madaniyat va shaxsiy tajriba katta ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, ta'lim jarayonida talabalar bilimni faqat yodlash orqali emas, balki uni tushunish va tahlil qilish orqali o'zlashtirishi zarur. Bu esa ilmiy tafakkurning rivojlanishini taqozo etadi.

Ilmiy tafakkurning asosiy xususiyatlari.

Ilmiy tafakkur — bu borliqni ilmiy metodlar asosida anglashga qaratilgan fikrlash shaklidir. U quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

Birinchidan, ob'ektivlik — ilmiy tafakkur shaxsiy fikr va hissiyotlardan xoli bo'lib, faqat dalillarga asoslanadi.

Ikkinchidan, dalillarga tayanish — har qanday xulosa empirik kuzatuvlar yoki tajribalar bilan isbotlanishi kerak.

Uchinchidan, tizimlilik — bilimlar tartibli va o'zaro bog'liq holda shakllanadi.

To'rtinchidan, tanqidiy yondashuv — mavjud bilimlar doimiy ravishda qayta ko'rib chiqiladi va tekshiriladi. Aynan shu xususiyatlar ilmiy tafakkurni boshqa fikrlash shakllaridan ajratib turadi va uni epistemik tasavvurning eng yuqori darajasiga olib chiqadi.

Ilmiy tafakkur va epistemik tasavvur o'rtasidagi bog'liqlik.

Ilmiy tafakkur epistemik tasavvurning rivojlangan shakli sifatida insonning bilimga bo'lgan munosabatini tubdan o'zgartiradi. Agar oddiy epistemik tasavvurda bilim ko'pincha tayyor va o'zgarmas deb qabul qilinsa, ilmiy tafakkurda bilim dinamik, tekshiriluvchi va rivojlanib boruvchi hodisa sifatida qaraladi. Ilmiy tafakkur insonni har qanday axborotni tanqidiy baholashga, uning manbalarini tekshirishga va mantiqiy xulosalar chiqarishga o'rgatadi. Bu esa noto'g'ri yoki yolg'on ma'lumotlarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, bugungi axborot asrida bu juda dolzarb hisoblanadi.

Ilmiy metod va uning ahamiyati: Ilmiy tafakkurning asosini ilmiy metod tashkil etadi. Ilmiy metod kuzatuv, tajriba, tahlil va umumlashtirish kabi bosqichlarni o'z ichiga oladi. Ushbu metod yordamida inson borliqni chuqurroq anglaydi va yangi bilimlar yaratadi. Ilmiy metodning ustunligi shundaki, u sub'ektivlikni kamaytirib, haqiqatga yaqinroq natijalarga erishishni ta'minlaydi. Shu sababli, ilm-fan sohasida aynan ilmiy metod asosiy vosita sifatida qo'llaniladi.

Zamonaviy jamiyatda ilmiy tafakkurning roli: Bugungi kunda ilmiy tafakkur nafaqat ilmiy doiralarda, balki kundalik hayotda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Texnologiyalar rivoji, global muammolar va axborot oqimining ortishi insondan yuqori darajadagi tanqidiy fikrlashni talab etadi. Ilmiy tafakkurga ega bo'lgan shaxs voqealarga chuqurroq yondashadi, mustaqil qaror qabul qiladi va jamiyat taraqqiyotiga faol hissa qo'shadi. Shu bois, ta'lim tizimida ilmiy tafakkurni rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Bugungi kunda ilmiy tafakkur jamiyat rivojlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Texnologiyalar, tibbiyot, iqtisodiyot va ta'lim sohalaridagi yutuqlar aynan ilmiy yondashuv natijasidir.

Ilmiy tafakkur:

- insonni mustaqil fikrlashga o'rgatadi
- noto'g'ri ma'lumotlarni aniqlashga yordam beradi
- muammolarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi
- innovatsion g'oyalarni shakllantiradi

Masalan, internet va ijtimoiy tarmoqlarda tarqalayotgan har qanday axborotni ilmiy tafakkurga ega inson darhol tekshiradi va uning ishonchliligini baholaydi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib aytish mumkinki, epistemik tasavvur insonning bilimga bo'lgan munosabatini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. U shaxsning qanday fikrlashi, axborotni qanday qabul qilishi va uni qay darajada tahlil qila olishini aniqlaydi. Shu jihatdan, epistemik tasavvur nafaqat nazariy tushuncha, balki inson faoliyatining barcha jabhalarida namoyon bo'ladigan amaliy hodisadir. Ilmiy tafakkur esa epistemik tasavvurning eng yuqori va mukammal shakli sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. U bilimni tasodifiy yoki sub'ektiv qarashlar asosida emas, balki aniq dalillar, tajribalar va mantiqiy tahlil orqali shakllantirishga xizmat qiladi. Ilmiy tafakkurga xos bo'lgan ob'ektivlik, tizimlilik, izchillik va tanqidiy yondashuv insonni chuqurroq fikrlashga undaydi hamda har qanday masalaga asosli yondashishni ta'minlaydi. Shuningdek, ilmiy tafakkur epistemik tasavvurni rivojlantirish orqali insonni mustaqil fikrlovchi shaxsga aylantiradi. Bunday shaxs axborotni tanqidiy baholay oladi, turli manbalarni solishtiradi va eng ishonchli xulosaga kelishga intiladi. Bu esa ayniqsa bugungi kunda, ya'ni

axborot oqimi keskin oshgan davrda nihoyatda muhimdir. Chunki turli noto'g'ri yoki asossiz ma'lumotlar keng tarqalayotgan bir sharoitda ilmiy tafakkur insonni bunday xatolardan himoya qiluvchi muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, ilmiy tafakkur jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ilm-fan va texnologiyalarning rivojlanishi aynan ilmiy tafakkurga asoslanadi. Shu bois, har bir jamiyat o'z taraqqiyotini ta'minlash uchun yosh avlodda ilmiy tafakkurni shakllantirishga alohida e'tibor qaratishi lozim. Ta'lim tizimida nazariy bilimlar bilan bir qatorda, ularni amaliyotda qo'llash, tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Popper K. R. Ilmiy tadqiqot mantiqi. — Toshkent: Yangi asr avlodi, (tarjima nashr).
2. Kuhn T. S. Ilmiy inqiloblar tuzilishi. — Toshkent: Ma'naviyat, (tarjima nashr).
3. Chalmers A. F. Fan nima? — Toshkent: O'qituvchi, (tarjima nashr).
4. Audi R. Epistemologiya: bilim nazariyasiga kirish. — (tarjima manba).
5. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. "Falsafa", "Bilish nazariyasi" bo'limlari. — Toshkent, 2000–2005.
6. Fayzullayev O. Falsafa asoslari. — Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2018.
7. Jo'rayev N. Falsafa (o'quv qo'llanma). — Toshkent: Sharq, 2019.
8. Oliy ta'lim muassasalari uchun "Falsafa" fanidan o'quv-uslubiy qo'llanmalar. — Toshkent, 2020–2024.
9. Internet resurslari: <https://www.ziyonet.uz>, <https://www.edu.uz>